

riktigt övertygad då Kaliff och Mattes tar upp germanska/fornvästnordiska termer och språkvetenskapliga argument för förekomsten av förkristna tempel i Norden, till exempel motsvarigheten till den gotiska termen *alhs* ”tempelbyggnad”, ”heligt område” som ingående i svenska ortnamn. Betydelsen av termen **al* i svenska ortnamn har varit omdiskuterad i den senaste onomastiska forskningsdebatten, vilket kommer fram i en artikel av Lennart Elmevik från 2004: ”Till diskussionen om ett sakralt **al* i nordiska ortnamn”.

Dessa mindre invändningar ska dock inte skymma bokens alla förtjänster. Kapitlet ”Forntiden i romantiken och populärkulturen – bilder som påverkar” är mycket läsvärt liksom avsnittet om förhållandet mellan de förkristna kulthuset och de medeltida kyrkorna, ”Stavkyrkor och kultbyggnader”. Jag rekommenderar denna bok varmt till alla som är intresserade av Nordens äldre historia, kultur, arkitektur och religion.

Olof Sundqvist, Stockholm

Holger Weiss: *Slavhandel och slaveri under svensk flagg. Koloniala drömmar och verklighet i Afrika och Karibien 1770–1847*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors/Atlantis, Stockholm 2016. 328 s., ill. ISBN 9789515833440.

På senare år har frågan om Sveriges inblandning i den transatlantiska slavhandeln vunnit allt mer uppmärksamhet i offentlig debatt. Något av startpunkt till denna diskussion utgör det högtidsmöte som hölls i Grillskas huset i Stockholm den 9 oktober 2007. Mötet hölls för att uppmärksamma att det hade gått 160 år sedan den svenska staten friköpte den sista slaven på ön Saint-Barthélemy (i svensk ägo 1784–1878) i Västindien, och bland talarna fanns integrations- och jämställdhetsminister Nyamko Sabuni. Högtidsmötet hade nära koppling till uppmärksammandet av 200-årsminnet av avskaffandet av den brittiska transatlantiska slavhandeln samma år. 2007 blev en startpunkt för olika initiativ i Europa för att uppmärksamma och

diskutera deltagandet i slavhandeln, exempelvis genom uppförandet av vandringsleder och minnesplaketter. I Sverige ser vi bland annat hur den virtuella databasen Gamla Göteborg har lyft fram stadens inblandning i såväl slavhandeln som profiteringen av slavhandelns frukter (råsocker och bomull). En mängd andra exempel finns runt om i Europa, och förutom att en ny minneskultur uppstått har detta även gett upphov till ett politiskt historiebruk. Frågan om en minneshögtid för den svenska inblandningen i den transatlantiska slavhandeln har lyfts upp på den politiska dagordningen i omgångar i Sverige. 2006 förespråkade Ingvar Svensson (KD) ett initiativ, vilket följdes upp av Ulf Holm (MP) år 2007. Debatten intensifierades 2010 när Gustaf Fridolin (MP) yrkade på att Sverige officiellt skulle be om ursäkt. 2011 och 2012 kom nya initiativ. Det är i detta nya sammanhang som Holger Weiss bok *Slavhandel och slaveri under svensk flagg. Koloniala drömmar och verklighet i Afrika och Karibien 1770–1847* skrivits för att ge ett akademiskt inlägg i denna diskussion. Som Weiss skriver så kräver ett erkännande av Sveriges delaktighet i den transatlantiska slavhandeln och en minnesdag, att man måste ”veta vad som man skall minnas och varför” (s. 16). Den 328 sidor långa boken bildar i mångt och mycket ett underlag för att utreda detta.

Som Weiss mycket riktigt konstaterar i bokens inledning är den svenska inblandningen i den transatlantiska slavhandeln och slaveriet på Saint-Barthélemy en komplex fråga som kräver en undersökning utifrån ett vidare perspektiv. Socialhistoria, mikrohistoria och globalhistoria är perspektiv som nämns. Det övergripande syftet beskrivs som att så långt som möjligt teckna en helhetsbild av den svenska koloniala verksamheten i den atlantiska världen under slavhandelserans slutskede. Fyra olika perspektiv behandlas: svenskflaggade slavskepp från Afrika till Gustavia inom ramen för den transatlantiska slavhandeln, främmande nationers slavskepp som reste till eller via Gustavia och betalade tull till den svenska kronan, svenskflaggade slavskepp från Afrika till andra hamnar i Västindien samt svenskflaggade och övriga nationers slavskepp som förde slavar från Gustavia

till övriga hamnar i Karibien inom den regionala eller inomkaribiska slavhandeln. Studien syftar därutöver till att bidra till den globalhistoriska forskningen om avskaffandet av slavhandeln och slavarnas frigörelse genom att studera hur dessa frågor diskuteras i Sverige och dess internationella kopplingar.

Då Sveriges koloni på Saint-Barthélemy varit ett ämne för ett flertal uppsatser, böcker och avhandlingar sedan 1950-talet finns det teman som återstår att utforska, och kanske ännu mer, ett behov av ta ett samlat grepp på den tidigare forskningen och diskussionen. Weiss studie lyckas väldigt bra med just detta. Boken tar vid tidigare forskning, sätter in den i nya perspektiv och fyller ut tidigare luckor. Men studien bygger även på hittills outnyttjade arkivmaterial i form av bouppteckningar, fribrev och kyrkoböcker, som används för att ge en inblick i Saint-Barthélemys kultur- och socialhistoria.

Weiss lyckas väl med att sätta Sveriges inblandning i ett vidare sammanhang. Detta framgår exempelvis genom uppgiften att Sveriges ledande skick tillhörde de sista i Europa som lyckades förverkliga sina ambitioner att grunda en koloni i Västindien och dessutom under en tid då dessa frågor debatterades alltmer kritiskt i den atlantiska världen. Debatten nådde även Sverige, men till skillnad från exempelvis England så hördes inte någon kritik mot att slavhandel och slaveri existerade under svensk flagg. Den svenska debatten förhöll sig istället allmänt kritisk eller legitimerade slavhandeln. Weiss diskuterar även omvärderingen av Saint-Barthélemy i samband med att den väl förvärvats. Projektmakarna insåg tidigt att ön var för liten och för karg för plantagejordbruk. Därför fokuserade man istället på att göra ön till ett handelscentrum. Frihamnen med namnet Gustavia uppstod därmed. Möjligen är också detta en anledning till att det inte finns bevarat någon egentlig deklaration om att svenska företag hade möjlighet att delta i slavhandeln och inte heller något bevis på att man från kungligt eller privat håll aktivt skulle ha yrkat på att utrusta slavexpeditioner. Vad som däremot skrevs in i Svenska Västindiska Kompaniets statuter 1786 var rätten att exportera slavar från Afrika till Väst-

indien. Men även här blev resultatet magert då endast ett ofullbordat försök att engagera sig i slavhandel togs. De som däremot lyckades var de svenska och naturaliserade handelsmännen på Saint-Barthélemy.

Majoriteten av de slavar som bodde i Gustavia var sysselsatta i hamnen, på skeppen och som domestikslavar i hushållen. Utifrån ett jämförande perspektiv skiljer sig dock den svenska slavön från resten av öarna i Västindien, nämligen genom att slavarnas antal aldrig utgjorde mer än cirka hälften av öns totala befolkning. Det vanliga var att slavpopulationen vida översteg de vita, fria svarta och gens de coulers. På frågan om hur många slavar som skeppades under svensk flagg från Afrika till Karibien så uppskattar Weiss det till ett eventuellt tusental, men troligtvis mindre än 10 000 slavar. Som det konstaterats tidigare i svensk forskning är denna siffra obetydlig i jämförelse med antalet slavar som fraktades av de övriga små slavhandelsnationerna. Bedömningen beror samtidigt på hur man definierar svensk slavhandel. Här bidrar Weiss med en principiellt viktig diskussion. Den snäva definitionen, vilken motsvarar kolonialsystemets ideal, innefattas av ett svenskflaggat fartyg som utrustats för en slavexpedition med svensk kapten och svensk besättning som bekostats av en svensk redare, en svensk affärsman eller ett svenskt handelshus. Enligt Weiss utesluter en sådan definition att någon svensk slavhandel förekom före 1784 (förutom Svenska Afrikakompaniets korta verksamhet under 1650-talet). Weiss menar också att en sådan definition möjligen är för snäv, varför en bredare definition diskuteras. Enligt en sådan bör även de utländska slavfartyg som anlände till den svenska hamnen i Gustavia inkluderas, bland annat eftersom den tull dessa skepp betalade gick till svenska staten. Definitionsfrågan blir inte minst central utifrån en diskussion om ansvar och i förlängningen till det politiska bruket av den svenska slavhistorien i vår samtid. En utmaning består även av arkivens tystnad. Weiss skriver bland annat att privata arkiv från de handelshus som deltog i slavhandeln inte har kunnat konsulteras i forskningen. Vad som även saknas är material från lokala karibiska och

nordamerikanska aktörer, vilkas arkiv inte tycks ha bevarats.

Weiss lyckas bra med att belysa de praktiska svårigheterna, liksom spänningen mellan ekonomi och filantropi, när det kommer till kampen mot slaveriet. 1807 års beslut i Storbritannien om att förbjuda handel med slavar illustrerar på ett tydligt vis spänningen mellan filantropiska och ekonomiska argumentet i den internationella politiken. En viktigt ekonomisk motivering till varför Storbritannien söker förhindra andra nationer från att bedriva slavhandel är att man inte vill att de skall tjäna pengar på det tomrum som uppstår då Storbritannien avslutar den. Vi ser det i diskussionen om det svenska slaveriförbudet, då Storbritannien under Napoleonkriget utlovar slavön Guadeloupe som kompensation till Sverige för att godta ett förbud mot slavhandeln. Vad som tar vid bland ledande intressenter i Sverige är en diskussion om hur man därefter ska kunna upprätthålla slavpopulationen på Guadeloupe. Diskussionen handlar om att försvara slaveriet på Guadeloupe, när handeln med slavar från Afrika förbjöds, och att rädda möjligheten till en inomkaribisk slavhandel. Detta skulle lyckas genom att göra slavar till trälar och inte låta dem säljas utan tillstånd förutom till någon annan plantage på ön. Till detta sades att utförelse av slavar skulle helt förbjudas och att slavar inte skulle få användas inom sjöfarten (skälet till detta motiverades av rymningsrisken). Bland rättigheter skulle dock slavar fortfarande kunna friköpa sig själva, men med restriktionen att friköpta slavar inte skulle få rätt att äga egna slavar. I denna anda fortsätter diskussionen och synliggör därmed tidens cynism och antihumanism i synen på människor från Afrika på ett skrämmande vis. Sverige fick dock aldrig Guadeloupe på grund av utgången i Napoleonkrigen.

För att återanknyta till frågan om en tidpunkt för en eventuell minnesdag för avskaffandet av slavhandeln i Sverige, visar Weiss också att det är svårt att ge ett klart svar. Frågan är vilket årtal som skall gälla och vilken effekt dessa deklARATIONER egentligen fick vid dåtiden? Vi har förbudet 1813, men frågan är om det blev ett förbud eftersom Sverige aldrig övertog ön Guadeloupe.

Situationen var oklar fram till Wienkongressens förbud 1815. Därefter följer förbud 1823 och 1830 då dödsstraff infördes för slavhandel (men enbart för införelse av nya slavar från Afrika) samt ett traktat mellan Sverige och Storbritannien 1824 och sedan ett med Frankrike 1835 där slavhandel förbjöds. 1845 blir i sin tur Sverige den andra nationen i världen som ställer sig bakom en deklaration om ett avskaffande av slaveriet. Den sista tidpunkten utgörs av den 9 oktober 1847, då den sista slaven på Saint-Barthélemy friköptes. Hittills tycks också detta datum vara det mest accepterade.

Avslutningsvis är det även möjligt att lyfta en vidare kontext till denna historia. Som det allt oftare konstateras i slavforskningen så har historieforskningens fokus länge legat på den atlantiska världen och triangelhandeln, medan andra delar av världen där européer också var aktiva i slavhandel hamnat i skuggan eller glömts bort helt. Då undertecknad i sin egen forskning upptäckte att svenska skepp fraktade slavar från Afrika över Medelhavet till hamnar i Osmanska riket i mitten på 1700-talet och att denna inblandning fortsätter i förtäckta former i början av 1800-talet, finns det skäl att vidareutveckla diskussionen och perspektiven. Samma sak gäller det faktum att svenska undersåtar, sjömän i handelsflottan, vilka tillfångatogs till havs av muslimska korsarer för att sedan i många fall säljas som slavar i städer som Alger och Tunis i Nordafrika. Under läsningen av Weiss välskrivna och viktiga bok har en rad spännande perspektiv öppnats på frågan om slavhandel under svensk flagg. Jag rekommenderar så många som möjligt att läsa denna välskrivna och viktiga bok.

Joachim Östlund, Lund

Peter Dahlén: *Nationens väl och kroppens fostran. En biografi om idrottsledaren, militären och radiomannen Bertil Uggla*. Bokförlaget Idrottsforum, Malmö 2016. 400 s., ill. ISBN 978-91-85645-19-0.

Hälsofostran, ibland på gränsen till hälsokult, är ett fenomen lika synligt idag som i äldre tid. Ut-